

TVORBA TERMINOLÓGIE KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU AKO PERMANENTNÝ PROCES

CREATION OF TERMINOLOGY CRISIS MANAGEMENT AS A PERMANENT PROCESS

Ladislav ŠIMÁK¹ Ľudovít NÉMETH²

SUMMARY:

Crisis management as a subject of investigation is a constantly changing phenomenon, which is reflected also in the process of creating his terminology Basic principles and methodological basis for the creation of content definition of terms. The term "security" is one of the central terms of crisis management.

KEYWORDS: *Crisis management, definition of terms, security.*

ÚVOD

Poznanie komplexnej bezpečnosti, alebo bezpečnosti v jednotlivých oblastiach ľudskej činnosti je bezprostredne späté s odhaľovaním jej podstaty, zdrojov, hybných síl, podmienok, v ktorých sa uskutočňuje a vzťahov, ktoré ju determinujú. V kontexte s neustále sa meniacou realitou je zrejmé, že je to veľmi zložitý a často protirečivý proces úzko prepojený s procesom uvedomovania javov prostredníctvom pojmov a ich pomenovaním a definovaním prostredníctvom termínov. Vytváranie konsenzuálnej terminológie umožňuje zainteresovaným subjektom vzájomne sa porozumieť a riešiť problémy.

V procese vytvárania, prijímania a akceptovania spoločnej terminológie v akejkoľvek oblasti ľudskej činnosti, ale zvlášť v činnosti kde politický proces je jedným z faktorov jej vzniku a pôsobenia, majú okrem iného veľký význam legislatívne procesy a prijaté právne normy. Prijaté jednotlivé právne predpisy, nie sú len vyjadrením vôle politických subjektov, ich záujmov a názorov na spôsob riešenia dotknutých problémov, ale zároveň predstavujú aj určitú mieru stotožnenia sa s usmerneniami, odporúčaniami a prípadne nadnárodnými štandardmi stanovenými hlavnými orgánmi politických,

integračných a bezpečnostných spoločenstiev, ktorých sme súčasťou, alebo odporúčaniami medzinárodných organizácií. Vzájomné prepojenie národných a medzinárodných legislatívnych procesov je zrejme v rozhodujúcich oblastiach ľudskej činnosti stále s väčšou naliehavosťou. Vývoj však aj v oblasti krízového manažmentu prináša stále nové problémy, úlohy a výzvy, ktoré je nutné pochopiť a riešiť. V ostatnom období stále výraznejšie vystupuje do popredia problematika závažných priemyselných havárií, ktoré spoločne s prírodnými katastrofami a rôzne motivovaným terorizmom zásadným spôsobom zasahujú do života spoločnosti na všetkých úrovniach. Táto skutočnosť výrazne zasahuje do celej oblasti krízového riadenia.

V súvislosti s komplexom zákonov a právnych noriem, ktoré boli vytvárané a prijímané po vzniku Slovenskej republiky a v období prípravy na vstup do EÚ a NATO bol v roku 2002 prijatý aj zákon č. 261 o prevencii závažných priemyselných havárií, ktorý v nadväznosti dokument EÚ, Smernicu Rady 96/82/ES z 9.12.1996 o kontrole nebezpečenstiev veľkých priemyselných havárií stanovil podmienky a postupy pri prevencii závažných priemyselných havárií v podnikoch s prítomnosťou vybraných

¹ Ladislav Šimák, prof. Ing., PhD. Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU, ul. 1. mája 32, 32 010 Žilina, e-mail ladislav.simak@fsi.uniza.sk

² Ľudovít Németh, RSDr. Fakulta špeciálneho inžinierstva ŽU, ul. 1. mája 32, 32 010 Žilina, e-mail ludovit.nemeth@fsi.uniza.sk

nebezpečných látok, zásady zaraďovania právnických osôb do skupiny A a B z pohľadu možného ohrozenia nebezpečnými látkami, zásady spracovania havarijného plánu a bezpečnostnej správy, ako aj podmienky pripravenosti a zdolávania závažných priemyselných havárií a obmedzovania ich následkov na život a zdravie ľudí, životné prostredie a majetok v prípade ich vzniku.

Neodmysliteľnou súčasťou zákona bolo aj definovanie základných termínov krízového manažmentu, ktoré sú v problematike prevencie závažných priemyselných havárií ústredné a termínov, ktoré sú preň špecifické. Ako vyplýva z radu analytických dokumentov, právne prostredie na úseku krízového riadenia nie je dostatočne previazané a je v ňom rad otvorených otázok. Závažným problémom, s ktorým zápasíme od vzniku SR, je absencia jednotného výkladu základných termínov používaných na úseku krízového riadenia. Tento problém nie je doriešený ani na úseku prevencie a riešenia závažných priemyselných havárií. Nevyriešil ho ani vstup Slovenska do EÚ a NATO. Naopak, je možné konštatovať, že terminologická nejednotnosť sa ešte viac prehĺbila. Objavujú sa aj nové termíny, ktoré sa používajú v rôznych právnych, ale aj technických normách. Problémom je rozdielne chápanie ich obsahu a definovanie rôznymi spracovateľmi a predkladateľmi konkrétnych noriem. Špecifickým problémom je tiež ich nie vždy obsahovo a významovo korektný preklad z angličtiny, prípadne iných jazykov, nezohľadňujúci špecifiká slovenského jazyka. Pozitívnym počínom, je aktuálna snaha Ministerstva vnútra SR o zjednotenie terminológie v oblasti CO, na ktorej aktívne participuje aj FŠI ŽU.

1. TERMINOLÓGIA AKO SÚČASŤ PROJEKTU APPV „KOMPLEXNÝ MODEL POSUDZOVANIA RIZÍK PRIEMYSELNÝCH PROCESOV“

Riešiteľský tím, ktorý v období rokov 2011 – 2014 na Katedre krízového manažmentu FŠI ŽU pracuje na projekte „Komplexný model posudzovania rizík priemyselných procesov akceptoval ako súčasť projektu a jeden z jeho cieľov aj pokračovanie v procese tvorby terminológie krízového manažmentu. Zvlášť sa zameriaval na spracovanie terminológie na úseku manažmentu závažných priemyselných havárií. Vychádzame z predpokladu, že úspešné riešenie projektu nie je možné bez vytvorenia terminologického slovníka. Zjednotenie terminológie je neoddeliteľnou súčasťou vedecko-výskumnej práce, vytvára

základné prvky systému poznatkov, je teoretickým predpokladom prijímania konkrétnych rozhodnutí pri posudzovaní rizík priemyselných procesov.

Pri skúmaní odbornej literatúry a právnych predpisov a noriem zaoberajúcich sa danou problematikou sa potvrdila známa skutočnosť, že výklad termínov v odbornej komunite nie je jednotný a že bude potrebné vyriešiť rad problémov a nejasností aby sa predišlo prípadným rozporom pri ich používaní vo vnútri riešiteľského tímu. Z toho dôvodu sme vymedzili základné metodologické východiská a zásady, pre tvorbu definícií obsahu jednotlivých termínov:

- vylúčenie jednostrannosti a vecnej zaujatosti,
- objektívny, logický, komplexný, analyticko-syntetický prístup k jednotlivým javom,
- používanie teoretických i praktických poznatkov z teórie rizík, ktoré nadväzujú na výsledky vedecko-výskumnej činnosti,
- chápanie teórie rizík a krízového manažmentu ako interdisciplinárnych vedných odborov (je nevyhnutné vychádzať z poznatkov rôznych vedných disciplín a špecifických oblastí ľudských aktivít, napr. manažment, teória rizík, teória spoľahlivosti, fyzikálne a chemické procesy, technologické procesy a nebezpečné látky, havarijné plánovanie, preventívne opatrenia a ďalšie),
- rozšírenie definícií o ďalšie vysvetlenia (len v nevyhnutných prípadoch),
- korektný, ale zároveň kritický prístup k formuláciám a definíciám termínov používaných v platných právnych normách a technických normách.
- použitie osobitého lexikografického štýlu, pre ktorý je charakteristická maximálna vecnosť, presnosť a zrozumiteľnosť v súlade s úspornosťou a jednoduchosťou výrazu pri dosiahnutí efektu vyčerpávajúceho vysvetlenia dotknutého javu alebo procesu.

Pri vytváraní terminologického slovníka je nutné rešpektovať komplex zásad a postupov, ktoré vytvárajú základnú metodiku postupu:

- výber základných termínov a ich začlenenie do skupín,
- priradenie ekvivalentov v anglickom jazyku,
- stanovenie základných, logicko-metodologických prístupov k rozhodujúcim termínom (bezpečnosť, nebezpečenstvo,

riziko, ohrozenie, posudzovanie rizík, spoľahlivosť, priemyselná havária a ďalšie,...),

- termíny musia byť definované čo najstručnejšie, s využitím množstva odkazov a odvolaní musia byť prepojené s termínmi nižšej kategórie, ktoré dotvárajú obraz podstatného v danom probléme,
- možnosti spôsobu definovania termínov:
 - prevzatie definície z platných právnych noriem, alebo odbornej literatúry,
 - vytvorenie novej definície v súlade so všeobecnými zásadami vytvárania definícií,
 - čiastková úprava používanej či uzákonenej definície, (kompromisné riešenie)
- stanovenie rozsahu odporúčaných zmien a úprav z pohľadu platného právneho prostredia SR na úseku prevencie závažných priemyselných havárií.

2. DEFINOVANIE VYBRANÝCH TERMÍNOV

Prvým, zďaleka však nie najľahším krokom bol výber relevantných termínov. Vychádzal z aktuálneho stavu poznania a zo zadania, ktoré je stanovené schváleným projektom APVV. Na základe úvodného predpokladu a dohody riešiteľov by vybrané termíny mali pokrývať nielen základnú problematiku krízového manažmentu ale aj špecifické činnosti a procesy, ktorých poznanie je nevyhnutné pre riešenie projektu. Prehľad vybraných základných termínov však nie je zďaleka konečný. Postupne bude potrebné dopĺňať základný slovník o rad ďalších termínov, ktoré môžu rozšíriť uvedenú oblasť a širšie zasahovať do problematiky prevencie závažných priemyselných havárií. Okrem toho je dôležité si uvedomiť, že aj terminológia sa mení a vyvíja vplyvom vonkajších a vnútorných podmienok a na túto skutočnosť je nevyhnutné sa pripraviť a vytvoriť podmienky na priebežnú úpravu terminológie.

Pretože autori príspevku si nekladú za cieľ iba vymedzenie toho čo a ako riešiť, ale majú ambíciu naznačiť i možné riešenia predkladajú na diskusiu vymedzenie dvoch termínov z komplexu základných termínov krízového manažmentu. Snahou je predložiť vymedzenie termínov s vysokou mierou všeobecnosti, ktoré zároveň vytvára možnosť použitia i v špecifickom prostredí, čím sa chceme vyhnúť úskaliu, na ktoré narážajú vymedzenia termínov vznikajúce v konkrétnom prostredí aplikované do iného nekonzistentného prostredia.

Bezpečnosť (security, safety)

Pretože termín „**bezpečnosť**“ je ústredným termínom, vymedzenie jeho všeobecnej definície sa stalo prvým krokom, od ktorého sa odvíjal celý postup vytvárania základných termínov, a preto mu budeme venovať väčšiu pozornosť.

Termín bezpečnosť je definovaný v celom rade vedeckých prác, v právnych normách, ale aj v rôznych populárnych materiáloch rôznym spôsobom. Jednotlivé definície sú väčšinou účelovo zamerané do konkrétnej oblasti teórie, či praxe a vo väčšine prípadov nie sú všeobecne použiteľné. V terminologickom slovníku krízového riadenia je termín bezpečnosť, definovaný takto:

„Bezpečnosť je stav spoločenského, prírodného, technického, technologického systému alebo iného systému, ktorý v konkrétnych vnútorných a vonkajších podmienkach umožňuje plnenie stanovených funkcií a ich rozvoj v záujme človeka a spoločnosti.“

V teoretických prácach, i v mnohých právnych, radiacích a organizačných dokumentoch sa stretávame s rôznorodou, nie vždy systematickou štruktúrovanosťou bezpečnosti, preto sa pokúsime poukázať na základné prvky stránky a vzťahy, ktoré túto štruktúrovanosť podmieňujú.

Potreba istoty a bezpečnosti patrí medzi základné potreby, ktoré vytvárajú podmienky na spokojný život človeka a celej spoločnosti. Človek je súčasťou bezpečnosti v pozícii poznávajúceho a konajúceho subjektu. Bez existencie človeka a ľudskej spoločnosti by bezpečnosť neexistovala. Bezpečnosť má teda charakter subjektovo-objektového vzťahu, v rámci ktorého rozoznávame jeho objektívnu aj subjektívnu stránku. Vo väčšine vymedzení bezpečnosti sa zvyrazňuje jej objektívna stránka. Domnievame sa, že problém by do určitej miery riešilo, keby sme termín bezpečnosť chápali dichotomicky /dvojčlenne/:

1. **Objektívne** - ako stav /kvalitu/ systému, ktorý svojimi parametrami, v danom prostredí zabezpečuje svoju funkčnosť a vytvára podmienky pre ďalší rozvoj a zároveň.
2. **Subjektívne** - ako špecificky ľudské vnímanie a prežívanie pocitu bezpečia bez obáv z možných alebo aktuálnych ohrození /hrozieb/ človeka a spoločnosti a ich existenčného prostredia.

Bezpečnosť má však aj svoj vnútorný a vonkajší rozmer. Vnútorná bezpečnosť vyjadruje determináciu skutočnosťami, faktormi a vzťahmi, ktoré sú súčasťou daného javu alebo procesu a zároveň schopnosť alebo pripravenosť ľudského faktoru reagovať na možné vnútorné ohrozenia. Vonkajšia bezpečnosť je spätá s vonkajším prostredím, teda so skutočnosťami, faktormi a procesmi, ktoré sú mimo daného javu alebo procesu, spôsobujú jeho ohrozenie, a zároveň vyjadruje schopnosť alebo pripravenosť na tieto ohrozenia reagovať prostredníctvom aktivizácie ľudí alebo vecných ochranných prvkov. Rozsah, intenzitu a možné následky narušenia bezpečnosti vyjadrujú mieru ohrozenia občanov, majetku i životného prostredia negatívnymi dopadmi a mimoriadnymi udalosťami.

Bezpečnosť jednotlivých systémov má celý rad dimenzií. Medzi jeho najvýznamnejšie dimenzie patrí politicko-vojenská dimenzia (politicko-vojenská bezpečnosť), ale tiež dimenzia sociálna v širšom i užšom zmysle, humanitná a humanitárna, ekonomická, environmentálna, informačná, technická, technologická a ďalšie.

Štruktúrovanosť bezpečnosti sa prejavuje z hľadiska rozsahu v jej vertikálnej hierarchizácii a z hľadiska obsahu v jej horizontálnom rozčlenení. Vertikálna štruktúra bezpečnosti obsahuje celý rad úrovní bezpečnosti, ktorých významnosť nie je odvodená len od relatívnej veľkosti územného, či organizačného celku, ktorý vyjadruje, ale tiež od uhlu pohľadu posudzujúceho subjektu. Z tohto hľadiska rozoznávame napríklad :

- globálnu bezpečnosť,
- regionálnu bezpečnosť,
- bezpečnosť štátu,
- bezpečnosť spoločnosti,
- bezpečnosť objektu,
- bezpečnosť občana.

Na druhej strane horizontálne rozčlenenie bezpečnosti je spojené s jednotlivými oblasťami ľudskej činnosti, ale aj s prostredím, v ktorom človek svoje aktivity uskutočňuje. Optimálny rozvoj štátu nie je možný bez dosiahnutia požadovanej úrovne politickej, vojenskej, ale tiež ekonomickej bezpečnosti. Významnú úlohu v súčasnej spoločnosti zohráva informačná bezpečnosť, technická a technologická bezpečnosť, energetická bezpečnosť a čoraz viac aj bezpečnosť na úseku zabezpečenia nerastných surovín. Dôležitá je bezpečnosť, ktorá sa týka človeka

a jeho zdravia, je to hlavne zdravotná bezpečnosť, bezpečnosť liekov, potravinová bezpečnosť a rad ďalších oblastí bezpečnosti. V neposlednom rade rozoznávame bezpečnosť prírody, ako aj životného prostredia a rad ďalších.

Na základe uvedeného môžeme v zásade akceptovať, zjednodušujúcu definíciu z terminologického slovníka.

Komplexnejšia definícia, ktorá akceptuje jej spoločenskú významnosť a determináciu, vymedzuje bezpečnosť ako stav spoločenského, prírodného, technického, technologického systému alebo iného systému, ktorý svojimi parametrami, v danom vnútornom a vonkajšom prostredí zabezpečuje svoju funkčnosť a vytvára podmienky pre svoj ďalší rozvoj a zároveň ako subjektívne vnímanie a prežívanie pocitu bezpečia bez obáv z možných alebo aktuálnych ohrození /hrozieb/ človeka a spoločnosti.

Nebezpečenstvo (hazard)

Párovým termínom k bezpečnosti je termín nebezpečenstvo. Na prvý pohľad by bolo jednoduché vymedziť ich vzájomným vylúčením. Pri bližšom skúmaní však zistíme , že problém je omnoho zložitejší.

V zákone č. 261/2002 Z. z. o prevencii závažných priemyselných havárií je **nebezpečenstvo** (zdroj rizika závažnej priemyselnej havárie) charakterizované ako vnútorná vlastnosť vybranej nebezpečnej látky alebo fyzická situácia s potenciálom poškodenia ľudského zdravia, životného prostredia alebo majetku. V STN IECV 60300-3-9 je **nebezpečenstvo** zdroj potenciálnej škody alebo situácia, ktorá môže potenciálne spôsobiť škodu. Podobne je **nebezpečenstvo** definované ako zdroj potenciálnej škody alebo situácia, ktorá potenciálne môže spôsobiť stratu v STN 01 0380. Zákon č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci v znení neskorších predpisov, § 3 písmeno e) definuje nebezpečenosť v špecifických podmienky bezpečnosti pri práci ako stav alebo vlastnosť faktora pracovného procesu a pracovného prostredia, ktoré môžu poškodiť zdravie zamestnanca. V Terminologickom slovníku bezpečnostného manažmentu je nebezpečenstvo (možnosť, hrozba niečoho zlého) definované ako aktuálna možnosť daného systému, jeho komponentov, spôsobiť neočakávané negatívne javy, ktoré ohrozujú stabilitu fungovania príslušného systému.

Pojem nebezpečenstvo sa teda vyskytuje vo viacerých právnych normách, prípadne v bezpečnostnej aj obrannej stratégii, ale jeho chápanie je rozdielne. Popisuje skôr stav vznikajúci v dôsledku rizika, prípadne ohrozenia, prípadne je definované ako zdroj škody a straty. Veľmi často sa nebezpečenstvo vymedzuje ako vlastnosť alebo špecifický súbor vlastností. Takto ho definuje aj Terminologický slovník krízového riadenia, ktorý uvádza, že:

Nebezpečenstvo je latentná vlastnosť daného systému alebo jeho komponentov spôsobovať neočakávané negatívne javy, ktoré narušujú bezpečnosť, ohrozujú stabilitu a fungovanie príslušného systému, prípadne aj jeho okolia.

Problém však vzniká v súvislosti s uvedomením si, že nebezpečenstvo, nie je žiadna jedinečná, konkrétna jednoznačne určená vlastnosť. Jednotlivé vlastnosti javov, procesov sa stávajú nebezpečnými v konkrétnych časových, priestorových a vývojových súvislostiach. Nebezpečenstvo je tak možnosťou pôsobenia akejkoľvek vlastnosti javu a procesu proti ich existencii, stabilite, funkčnosti, alebo možnosti pozitívneho rozvoja. Zároveň, rovnako ako bezpečnosť, aj nebezpečenstvo je späté s procesom jeho uvedomovania, vnímania a prežívania.

Na základe uvedeného by sme potom mohli konštatovať, že nebezpečenstvo vyjadruje disponovanosť jednotlivých vlastností javu alebo súboru týchto vlastností spôsobovať v procese vývoja a premeny tohto javu také negatívne zmeny, ktoré ohrozujú jeho

existenciu, stabilitu, fungovanie alebo možnosť rozvoja a tým narúšajú jeho bezpečnosť, prípadne bezpečnosť jeho okolia. Tieto zmeny môžu byť subjektmi uvedomované, poznané a prežívané a vyvolávať zodpovedajúcu aktivitu.

ZÁVER

Termíny „bezpečnosť“ a „nebezpečenstvo“ bezprostredne súvisia s termínmi „ohrozenie“ a „riziko“. Dôležité je uvedomiť si skutočnosť, že v spoločenských a v technických a technologických systémoch sa zaužívalo rozdielne chápanie týchto termínov a vzťahov medzi nimi. Kým v technických a technologických systémoch je ohrozenie dôsledkom neakceptovaného a nezohľadneného nebezpečenstva a riziko mierou ohrozenia, v spoločenských systémoch je ohrozenie aktivizované riziko, ktoré pôsobí proti záujmom subjektu a zároveň to môžu byť aj konkrétne situácie, ktoré bezprostredne znemožňujú uskutočnenie plánovaných cieľov a vykonávanie konkrétnych činností a procesov. Riziko teda nie je stav ani proces, ale je to vzťah pravdepodobnosti vzniku krízového javu v určitom systéme a veľkosti možných následkov krízového javu, ktoré vyplývajú zo vzájomného pôsobenia faktorov, v ktorých systém pôsobí, z ich schopnosti spôsobiť závažnú zmenu funkčnosti, či jej narušenie, a samotného referenčného systému, ktorého funkcia, ciele a plánované procesy sú ohrozené. Riziko a ohrozenie sú teda aj naďalej termínmi, pomocou ktorých označujeme možné narušenie bezpečnosti, prípadne vznik či existenciu nebezpečenstva.

LITERATÚRA

- [1] Platné právne predpisy na úseku krízového riadenia zbierky zákonov 1993 až 2004
- [2] Kolektív autorov: *Terminologický slovník krízového riadenia*, FŠI ŽU, Žilina 2004 (uznesenie vlády SR č. 523 zo 6. júla 2005 „Terminologický slovník v oblasti krízového riadenia a zásady jeho používania“)
- [3] Kolektív autorov: *Terminológia bezpečnostného manažmentu*. Výkladový slovník ISBN 80-969148-1-2, Košice: Multiprint s.r.o, 2004

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0043-10.